

نظام ناصری

در شماره اول سال چهارم مجله تیمسار سر تیپ مسعود معتمدی تحت عنوان « نخستین آئین نامه نظامی در ارتش شاهنشاهی » نقدی کرده بودند بر سلسله مقالات سرکار سروان علوی طباطبائی بعنوان « نظامنامه قشون در زمان امیر-کبیر » مندرج در مهنامه ارتش . در مقاله مذکور اشاره ای فرموده بودند به نسخه دستنویس « نظامنامه یا قانون قشون » خاندان علوی و چاپی همان نسخه متعلق به خودشان و بحق ایرادی داشتند بر مقاله سرکار علوی در صحت انتساب مجموعه مذکور به زمان امیر کبیر .

همچنین مرقوم فرموده بودند اهمیت وجودی این آئین نامه که قدیمی ترین آئین نامه های نظامی ایران می باشد بیگمان برای تاریخ ارتش شاهنشاهی که هم اکنون کمیته تاریخ نظامی ستاد بزرگ ارتش تاران در دست تدوین دارد، بسیار است زیرا این مجموعه ظاهراً نخستین آئین نامه ای است که در ارتش ایران تنظیم و تهیه شده است . چون با این اجتهاد نویسنده محترم جائی به تردید و جائی به یقین مجموعه موصوف را نخستین و قدیمی ترین آئین نامه نظامی مؤلفه در ایران دانسته اند برای روشنی تاریخ و بر حسب وظیفه میهنی خود بمعرفی اثری که پیشتر از کتاب مورد نظر در این مبحث تألیف شده است مبادرت می ورزد .

بطوریکه خود تیمسار نیز توجه داده‌اند کتاب نظامنامه قشون که تاریخ تحریر آن سال ۱۲۷۷ هجری قمری است مربوط به زمان امیر کبیر نیست همچنین اولین کتابی هم نیست که درباره ارتش ایران تدوین شده باشد. اولین کتاب را در اینموضوع بسال ۱۲۶۷ هجری قمری یعنی ده سال پیشتر از کتاب موصوف در زمان حیات امیر کبیر یکی از شاهزادگان قاجار تألیف کرده است. نام کتاب بتصریح نویسنده در مقدمه آن «**نظام ناصری**» است و مؤلف نام خود و دلایل تدوین کتاب را چنین ذکر می‌کند «اما بعد چنین گوید چاکر دربار خلافت مدار **بهرام قاجار**^۱ در مبادی حال که از میامن اقبال بیزوال بنای تعلیم و مشق نظام در عساکر منصوره ایران اشتهار و شیوع یافت حسب الامر نواب غفران مآب ولیعهد^۲ مبرور البسه الله تعالی حلال النور این چاکر نامزد و مأمور شد که داخل اهالی نظام گشته بمراسم تعلیم و مشق نظام اقدام نماید امتثالا لامره العالی سالها کمر خدمت بر میان بسته آن مشق شایسته و علم خجسته را از معلمین فرنگ که صاحب هوش و فرهنگ بودند اخذ و اکتساب نمود چنانچه از مراسم مشق و تعام و ترقی جسته بمراتب تعلیم و فرماندهی رسید و چند سال پیش از این که هنوز شهریار فرشته سیرت^۳ خجسته سریرت تعمده الله بغفرانه و اسکنه ببحوچه جنانه از مقصوره جهان بمعموره جنان نخرامیده بود در قصور رضوان در کنار حور و غلمان نیارمیده بدین چاکر فرمود تا بنگارش کتابی در آن باب پردازد و قواعد کلیه نظام را در آن ذرح درج سازد. این بنده نیز اصول آن علم را در ضمن فصولی چند ایراد کرد لکن چنانکه باید و شاید هنوز از عهده ضبط و ترتیب و نظم و تهذیب آن فراغت نیافته که آن پادشاه را فرمان الهی در رسید و تاج و تخت خلافت را با دیگر مخلفات سلطنت به مهین خلف خویش که امروز خلیفه^۴

۱ - ظاهر آبا یستی بهرام میرزا فرزند عباس میرزا نایب السلطنه باشد که جزء اولین محصلین اعزامی بفرنگ است.
 ۲ - عباس میرزا نایب السلطنه
 ۳ - محمد شاه قاجار
 ۴ - ناصرالدین شاه قاجار

برحق و فرمانروای مطلق است باز گذاشت . . . . . از آنجا که حق سبحانه و تعالی رأی همایونش را بالهامات غیبی ملهم و خاطر اقدسش را بتأییدات ایزدی مکرم دارد زمام حل و عقد امور و نظام لهام جمهور را بسر پنجه کفایت و کفالت جناب جلالت‌آب کامل نصاب . . . . . امیر نظام جناب اتابک اعظم ° ایده‌اله تعالی بنصره و شرفه مفوض و موکول داشت . . . . . و امسال که سنه هزار و دو بیست و شصت و هفت هجری است مجدداً فرمان واجب الاذعان شاهنشاه مؤید منصور زادالله ناصریه بنوشتن کتاب مزبور عز‌صدور یافته و این چاکر خامه‌وار کمر اطاعت بر میان بسته بتکمیل آن نامه پرداخت و نیز حکم محکم سلطانی صادر شد که چهار صد جلد از آن کتاب در دارالطباعة مبارکه ۴۵ انطباع یابد و سلاطین و سرهنگان بمشق و تعلیم آن مشغول شوند و تا آن کتاب بنام نامی واسم گرامی پادشاه محلی و مزین گردد و آنرا بنظام ناصری موسوم داشت . . . . . »

کتاب مشتمل است بر هشت باب و خاتمه

باب اول : در اصطلاحات دسته‌بندی قوانین و فرمانهای متعلق بدسته و

تعلیم سرباز

باب دوم : در آداب و قواعد و حرکات و فرامین مشق تفنگ و تیراندازی

باب سوم : در آداب و قواعد مشق قراول

باب چهارم : در آداب حاضر باش و دوره مراج

باب پنجم : در حرکت افواج

باب ششم : در بیان قواعد بعضی حرکات و فرامین مختصره

باب هفتم : در بیان حرکت پنج فوج

باب هشتم : در آداب و قواعد کوچیدن و افتادن اردو

و خاتمه در قواعد مختصره نظام بطریق اجمال و اختصار

کتاب بانثری ساده و روان و خالی از تصنع و تکلفات منشیانه تحریر شده که درک مفاهیم آن برای همگان بسهولت میسر باشد.

محرر کتاب مصطفی کجوری است با خطی خوش و پیخته که مواضع کتاب را با صور مناسب رقمی ساخته است که خواننده آسانتر و سریعتر بتواند مفاد کتاب را بذهن سپارد. شش صفحه رسم حرکت و ایستادن سرباز نیز توسط علیقلی خوئی فراش شاهی ترسیم و بکتاب افزوده شده است. کتاب مانند اکثر آثار مطبوعه آن زمان در کمال نفاست چاپ سنگی شده چون متأسفانه نسخه ملکی اینجانب ظاهراً فاقد صفحه اول است تاریخ و محل طبع آن معلوم نیست ولی در پایان جمله «تم الکتاب فی دوازدهم شهر جمادی الثانی مطابق سال ایتئیل سنه ۱۲۶۷ کاتبه و راقمه مصطفی کجوری بایده» بچشم میخورد که محقق نیست این تاریخ مربوط بتألیف یا تحریر و یا چاپ کتاب است.

در خاتمه باید یادآور شود. بغیر از کتاب مذکور که در دهه اول سلطنت ناصرالدینشاه بچاپ رسیده است در دهه آخر سلطنت این پادشاه نیز کتابی تحت عنوان «قانون خدمت» در دوران وزارت جنگ کامران میرزا نائب السلطنه توسط مهندس کاستگرخان اطربشی و سرهنگ کریمخان نامی تألیف و بسال ۱۳۰۱ هجری قمری چاپ شده است که در زمینه تحقیق درباره ارتش ایران در دوران ناصری خالی از اهمیت نیست.» علوم انسانی